

Nagy Lajos bárói

A 14. századi magyar királyság sorsát a király, a királyné és egy maroknyi előkelő irányította, akik a forrásokban a leggyakrabban „az ország főpapjai és bárói” (*prelati et barones regni*) megjelöléssel fordulnak elő. A szakirodalom ezt a csoportot általában „királyi tanács” néven emlegeti, találón bár, de konvencionálisan, mert az egykorúak szóhasználatában a *consilium regis* elnevezés úgyszólván ismeretlen.¹

Az ország kormányzásában tehát, akárcsak Nyugat-Európa hűbéri államaiban, egyfajta dualizmus érvényesült. Igaz, az Anjou-királyok hoztak magukkal Dél-Itáliából merőben másféle elképzeléseket is. Szicíliai mintára szívesen hivatkoztak olykor „hatalmuk teljességére” (*plenitudo potestatis*), és „különös kegyből” (*de speciali gratia*) nemegyszer hoztak olyan intézkedéseket, amelyek ellentétben álltak új országuk szokásaival.² Ezek azonban kivételek maradtak. Az ország sorsát illető döntéseikben, legalábbis forma szerint, mindig a főpapokkal és bárókkal egyetértésben cselekedtek, velük együtt határozták meg a királyság politikáját mind kifelé, mind itthon, egyszóval az ország egyetemét minden ügyben az uralkodó és előkelői együttesen képviselték.

Ez azt is jelenti, hogy a királyi tanács nem csupán tanácsadó testület volt a kormányzás megkönnyítésére, hanem az ország fölötti hatalomnak a királlyal szinte egyenrangú részese. Olyan esetekben, amikor a király valamely ügyben személyesen volt érintve, a tanács az ország képviselőiben önálló testületként is fellépett. Így például 1323-ban, amikor Károly Róbert szerződésre lépett a Habsburgokkal, tizenegy országnagy külön oklevélben vállalt kötelezettséget, hogy az uralkodót „tőlük telhetően” (*prout nobis fuerit possibile*) a szerződés megtartására fogják buzdítani, vele ellentétes tanácsot egyikük sem ad neki soha, s ami még fontosabb, ők maguk is azon lesznek, hogy az

¹ A *consilium*, illetve *consilarii* kifejezések rendszerint nemzetközi szerződésekben fordulnak elő a 14. században, és láthatóan a külföldi szóhasználatot tükrözik. A vonatkozó helyeket összegyűjtötte Schiller B.: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Bp., 1900. [röviden: Schiller] 98. Hazai forrásokban a tanácsülés sztereotip megjelölése *deliberatio baronum*, amivel leginkább kancelláriai jegyzetekben találkozunk, l. Szentpétery I.: A kancelláriai jegyzetek Anjou-kori oklevelés gyakorlatunkban. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Bp., 1933. [röviden: Szentpétery, Kancellária] 476. Későbbi példák: Mályusz E.: Zsigmondkori oklevéltár. Bp., 1951–1958 (röviden: Zs.O.) I. 178, II. 3202, 6944. sz.

² Bónis Gy.: Petrus de Vinea leveleskönyve Magyarországon. Filológiai Közöny 4/1958/173–193; Holub J.: A fiúsításról. In: Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno... születésének ötvenedik fordulóján. Bp., 1925. 309 kk.

egyezményt híven megtartsák.³ Még világosabban mutatkozott meg a tanács közjogi jelentősége néhány évvel később, amikor a királyi családra kezet emelő Záh Felicián fölött hirdetett ítéletet. Mivel a sértett maga az uralkodó volt, az ítéletet „Magyarország egész nemességének egyeteme” nevében huszonnégy báró hozta meg és erősítette meg a pecsétjének ráfüggesztésével.⁴

Más esetekben, amikor a király külhatalmakkal szerződött, az országnagyok vagy vele együtt tettek esküt a kötésre, vagy külön záradékban vállaltak érte pecsétjük alatt szavatosságot. 1348-ban Nagy Lajos a velenceiekkel kötött fegyverszünet megtartására húsz bárójával esküdött meg, mégpedig „a leginkább előkelőkkel” (*de dignioribus et magis prepositis regni nostri negotiis*),⁵ 1358-ban pedig a zárai békét tizenöt bárójával együtt ratifikálta.⁶ 1374-ben Katalin hercegnőnek Orléans Lajos herceggel kötött eljegyzését tizenkét „főbb báró és nemes” (*barones et nobiles de maioribus*) erősítette meg.⁷ 1376-ban, amikor Lajos szövetségre lépett az aquilejai patriarchával, a benne foglaltakért huszonegy egyházi és világi főúr (*barones regni Hungariae principaliores*) esküvel kezeskedett „egész Magyarország helyett és nevében”, mégpedig mind a saját, mind pedig az ország javaival (*cum obligatione bonorum nostrorum et dicti regni*).⁸ 1380-ban Lajos másik leányának, Hedvignek eljegyzésére került sor Vilmos osztrák herceggel. Magyar részről ezúttal kilenc „egyházfejedelem” (*principes . . . ecclesiastici*), továbbá huszonnyolc „világi fejedelem, gróf és báró” (*seculares principes, comites et barones*) garantálta az egyezséget.⁹

A külföld irányában tehát a király és nagyjai együttesen reprezentálják az országot. Ám meglepő módon ugyanezt a dualizmust látjuk érvényesülni azokban az intézkedésekben is, amelyek az országlakosok érdekében születtek. Ilyenkor is az biztosítja a királyi oklevél „örök érvényét”, hogy jelképesen benne foglaltatik az országnagyok hozzájárulása. Minden királyi privilégium végső, ünnepélyes megfogalmazásában megtaláljuk azt a kitételt, hogy „a főpapok és bárók tanácsából” (*de consilio prelatorum et baronum nostrorum*) született,¹⁰ alább pedig, mintegy záradékként, következik a hivatalban levő püspököknek és az ország fontosabb világi tisztségviselőinek sztereotip felsorolása, az ún. méltóságsor.¹¹ A formula utal arra is, hogy a név szerint felemlítettek csak szimbolizálják, de nem merítik ki a királyi tanácsot; az intézkedéshez nemcsak ők

³ Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (röviden: DF) 257 970, hibás kiadása G. Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829–1844. (röviden: F.) VIII/7. 146.

⁴ F. VIII/3. 419–427.

⁵ Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Szerk. Wenzel G., Bp., 1874–1876. (röviden: Dipl. Eml.) II. 315. L. a Függelék, 1. sz.

⁶ Dipl. Eml. II. 505: *nomina autem baronum nostrorum qui nobiscum iuraverunt sunt hec*. 1. Függelék 2. sz.

⁷ Magyar Történelmi Tár 23/1877/42. L. Függelék 4.sz.

⁸ F. IX/5. 95. L. Függelék 5.sz.

⁹ DF 258 368, hibás kiadása F. IX/5. 377–380. L. Függelék 6.sz.

¹⁰ Schiller 27 kk; Szentpétery, Kancellária 482; Mályusz E.: Zsigmond király központosítási törekvései Magyarországon. Történelmi Szemle 3/1960/ (röviden: Mályusz, Központosítás) 164.

¹¹ Szentpétery I.: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. 104 kk; Fügedi E.: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. (röviden: Fügedi, Mobilitás) 2 kk; Fügedi E.: Királyi tisztség vagy hűbér? Történelmi Szemle 25 (1982) 496 kk.

járultak hozzá, hanem általában véve az ország tisztségviselői (*et aliis quampluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores*).¹²

Az ország fölötti uralmat tehát király és tanácsa együttesen gyakorolta. Másnak – eltekintve a királynétól – a döntésekbe nem volt beleszólása. Különösen fontos hangsúlyozni, hogy a nemesi társadalom sem vett részt semmilyen szervezett formában az állam irányításában. „Országgyűlésre”, azaz a nemesség összehívására mindössze egy alkalommal, 1351-ben került sor, mert egyébként Lajos és nagyjai láthatóan nem ítélték szükségesnek, hogy elhatározásaikhoz kikérjék a nemesség egyetemének véleményét. Jól tudjuk, hogy az „ország gyűlése” az 1430-as évekig ritka, kivételes esemény maradt, és megtartása inkább válsághelyzetekből, semmint az uralkodás rutinjából következett. Lajos alatt mindenestre a hatalom vitatlanul a király, a főpapok és a bárók kezében összpontosult.

A királyi tanács tehát – maradjunk ennél a megszokott elnevezésnél – nem más, mint az Anjouk államának politikai irányítója; azon személyek összessége, akik a királlyal együtt a politikai döntéseket hozzák, tehát maga az uralmi rendszer megtestesítője. Ennélfogva a tanács összetételének vizsgálata, amiről a továbbiakban szó lesz, nem „alkotmánytörténeti”, hanem politikai történeti probléma. Annak elemzése, hogy kikből állt a királyi tanács, más szóval kik voltak részesei, irányítói és haszonélvezői ennek a politikai rendszernek, elsőrendű fontosságú az Anjou-királyság jellegének megítélésében.

A tanács összetételének vizsgálatakor a főpapokkal nem foglalkozom. Nem mintha a kérdésnek ez a oldala egyáltalán nem igényelne tanulmányozást, de az egyház mégis viszonylag állandó és ezért jobban ismert eleme a magyar társadalomnak. Azt, hogy Nagy Lajos okleveleiben kik értendők „prelátusok” alatt, többé-kevésbé sejtjük: nyilván a püspökök és még egy-két fontosabb egyházi méltóság. Más a helyzet a *barones* megjelöléssel: ennek értelmezése koránt sincs tisztázva, tehát elsősorban ennek érdemes figyelmet szentelnünk.

* * *

Az Anjou-kori királyi tanács összetételét korszerű módszerekkel még senki sem vizsgálta. Azok a nézetek, amelyek ebben a kérdésben ma, mondhatni, közkeletűnek számítanak, számos évtizeddel ezelőtt fogalmazódtak meg, és a forrásadatokkal való szembesítés próbáját nem állják ki. Lássuk röviden, milyen nézetekről van szó, és milyen szempontból esnek kifogás alá.

Mint ismeretes, a királyi tanácsra vonatkozó ismereteinket annak idején általános-ságban Knauz Nándor (1859), majd az ő nyomán részletesen Schiller Bódog (1900) alapozta meg.¹³ Fontos előrebocsátani, hogy ez még abban az időben történt, amikor a ma-

¹² Engel P.: A honor. Történelmi Szemle 24/1981/12. A 14. század közepén úgy látszik az a fölfogás uralkodott, hogy a méltóságsor a főpapok és bárók tanácsának hozzájárulását fejezi ki az oklevélben foglaltakhoz: l. pl. 1345: I. Lajos megerősíti Ákos Mikcs bán fiaira részére az atya által tett adományokat *ex certa scientia prelatorum et baronum regni nostri inferius nominatorum ac de consilio eorundem*, Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár (röviden: Dl.) 40 973, 66 804, 67 601. Az idézett oklevelek végén szabályszerű méltóságsor található.

¹³ Knauz N.: Az országos tanács és országgyűlések története 1445–1452. Pest 1859; Schiller 33–166.

gyar jogtörténetírás egyáltalán nem volt tudatában a 15. század rendkívüli jelentőségének a magyar rendi alkotmány kialakulása szempontjából. Akkor még az a vélemény volt általános, hogy a magyar rendi társadalom és államszervezet a 13. század folyamán nagyjából elnyerte végleges formáját, ebből pedig az a praktikus következmény adódott, hogy az ún. „vegyesházi királyok” korában az intézményrendszer nem ment át lényeges változáson, ezért egységesen tárgyalható, sőt tárgyalandó. Schiller tehát hallgatólagosan ebből az alaptételből indult ki, amikor a 14–15. századi királyi tanács szerkezetét vette vizsgálat alá. Fel sem merült benne, hogy a 14. és 15. század, az Anjouk és Hunyadiak korának intézményeit egymástól elkülönítve, netán egymással szembeállítva kellene tanulmányoznia. Inkább az volt a törekvése, hogy általánosításait az egész korszakra érvényes formában fogalmazza meg, aminek szükségképpen több téves megállapításhoz kellett vezetnie. Az egyikkel, amelyre mindmáig gyakran szokás hivatkozni, bővebben kell foglalkoznunk, mert szorosan kapcsolódik a dolgozat tárgyához: a *barones* szó értelmezéséhez.

Schiller, mint előtte Knauz is, úgy látta, hogy a „vegyesházi királyok” korában két királyi tanács létezett: egy „szűkebb” operatív szerv, amely az országvezetés mindennapos teendőit ténylegesen intézte, valamint egy „tágabb”, amelyet a forrásokban szereplő „főpapok és bárók” gyűlekezetével azonosított és a korszak „legsajátosabb intézményének” tekintett.¹⁴ Ez felel meg annak a testületnek, amelyről az eddigiekben is szó esett. Schiller ennek a „tágabb” tanácsnak a mibenlétét igyekezett meghatározni, és mindaz, amit annak szerepéről, hatásköréről, közjogi jelentőségéről gazdag forrásanyag alapján megállapított, általában ma is elfogadható. Nem így az a nézete, amelyet a tanács szerkezetéről és működésének módjáról vallott.

Az volt ugyanis a véleménye, hogy a királyi tanács báróin *az ország nagybirtokos urait* kell értenünk, és a tanács működését ebből a feltevésből kiindulva próbálta megrajzolni. A királyi tanács, mint vélte, nem egyéb, mint az ország főpapjainak és mindenkori nagybirtokosainak spontán, alkalmi gyűlekezete, amelyben az vett részt, aki ügyes-bajos dolgainak intézése közben a királyi udvarba vetődött. A tanács egybegyűlése tehát, szerinte, esetleges dolog volt; ha főurak hivatalos vagy személyes ügyeik végett az udvarba látogattak — mindig voltak ilyenek —, akkor „így véletlenül, különös ok és előkészület nélkül egyszerre ’együtt volt’ a tágabb királyi tanács”. Ebből következően a tanács összetétele igen bizonytalan volt. „Minden főúrnak ’természetes’ joga volt a királyi tanácsban részt venni... Azonban a ’főúr’ fogalma a nagybirtok fogalmának határozatlan, nem szabatos voltánál fogva maga sem volt tiszta, világos, szabatosan körülírható; s így a királyi tanácsban helyet foglaló nagybirtokos főúri osztálynak alsó határai is elmosódtak s ingadoztak.”¹⁵

Schillernek ez a koncepciója határozott szembefordulást jelentett a magyar jogtörténetírás tradicionális felfogásával. Ez ugyanis Werbőczy *Hármaskönyvére* hivatkozva az ország mindenkori legfőbb tisztségviselőit tekintette — a jogtudós szavaival — „az ország igazi báróinak” (*veri barones regni*).¹⁶ Schiller a Hármaskönyv tekintélyével

¹⁴ Schiller 153.

¹⁵ Schiller 155–166, az idézetek: 156, 163.

¹⁶ HK I. 94. Vö. M. G. Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros... Budae 1798–1801. I. 67 kk; Hajnik I.: A nemesség országgyűlésen fejenként való megjelenésének megszűnése. Bp., 1873. 11.

szemben az egykorú források helyek tömegét vonultatta fel: számba vette mindazon 14. és 15. századi okleveleket, amelyekben országnagyok név szerinti felsorolásai voltak találhatóak, és ezekből azt állapította meg, hogy „sok-sok oklevél említi a királyi tanács gyülekezeteiben részt vett . . . nagyok sorában közhivatalt nem viselő, tisztán magánjogi alapon előkelő szereplő urakat”.¹⁷ Érvéle, amelyben külföldi párhuzamokra is hivatkozott, az akkori jogtörténetírás legmagasabb színvonalán állt, minden tekintetben meggyőzőnek hatott, és így hamarosan bevonult a magyar alkotmánytörténetbe. Nyugodtan állítható, hogy két tétele ma is mintegy axiómaként él a történeti köztudatban: egyrészt, hogy a 14. században is volt a magyar nemesi társadalomnak egy olyan felső rétege, amely „nagybirtokosi” minőségben közjogi szerepet játszott, s az Anjou-kor forrásaiban a *barones* megjelölés alatt elsősorban ez a réteg értendő; másrészt, hogy e rétegnek a tagjai abban a szervezetlen, spontán formában vettek részt az ország irányításában, ahogyan azt Schiller oly szemléletesen leírta.¹⁸

* * *

Ha mai ismereteinkkel visszagondolunk erre a leírásra, egy valami nyomban szembeüt: az nevezetesen, hogy Schiller szemé előtt, amikor a 14–15. századi tanács működését maga elé képzelte, a rendi Magyarország képe lebegett. Ezért fontos hangsúlyozni, hogy az ő idejében a rendi társadalom kialakulását az Aranybullák évszázadától számították még, és magától értetődött, hogy a rendiség fogalomkészlete az Anjouk korára is bízást alkalmazható. Ebben a koordináta-rendszerben helyezte el Schiller a 14. századi főurak királyi tanácsát.

Ma azonban már tudjuk, hogy a 13. század utolsó évtizedeinek „koraérett” rendi szerveződése nem folytatódott, és a magyar rendi állam létrejötté csupán a Hunyadiak korának fejleménye.¹⁹ Ám nemcsak a rendi államé. Maga a nemesi társadalom is csak ekkor válik többé-kevésbé világosan ketté fő- és köznemességre, vagy pontosabban: az addig fogalmilag egységes nemesség kötelékéből ekkor emelkedik ki az a kisszámú, viszonylag jól körülhatárolható csoport, amelyet – immár vitán felül jogosan – „nagybirtokos főnemességnek” nevezhetünk. Bónis György évtizedekkel ezelőtt (1947) pontosan számba vette azokat a terminológiai változásokat is, amelyek e folyamattal párhuzamosan az oklevelek szóhasználatában bekövetkeztek. Ekkor, és *csak ekkor*, a 15. század első felében kap a forrásokban külön nevet a nemesség felső, legvagyonosabb rétege, ekkortól fogva szokás a tagjait összefoglalóan „főnemeselemeknek” (*potentiores*,

¹⁷ Schiller 30 (21. jegyz.)

¹⁸ Például Mályusz E.: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. In: Mátyás király Emlékkönyv I. Bp. 1940. (röviden: *Mályusz*, Társadalom) 333; Eckhart F.: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1946. 99–102; Molnár E.: A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig. Bp., 1949. 103; Mályusz, Központosítás 164; Magyarország története. I. 2. kiad. 1967. 104. Tudtommal egyedül Bak Jánosnak voltak ezzel kapcsolatban hallgatóságos fenntartásai (Königtum und Stände in Ungarn im 14–16. Jahrhundert. Wiesbaden, 1973. (röviden: *Bak*, Königtum) 27.). A 15. századot illetően Szilágyi Loránd már régen hangsúlyozta a királyi tanács nagyon is szabályozott összetételét (A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Turul 44/1930/52 kk.)

¹⁹ Mályusz, Társadalom 311–433; vö. Bónis Gy.: Recherches hongroises sur les institutions des Ordres. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 17/1971/189–194.

potiores nobiles), „mágnásoknak” (*magnates*), a leggyakrabban pedig báróknak (*barones*) nevezni.²⁰ Míg korábban, a 14. század folyamán a „bárók” megjelölést kizárólag az ország fő tisztségviselőire alkalmazzák, a Hunyadiak és a Jagellók korában már nemcsak őket, hanem a leghatalmasabb főúri familiák tagjait is értik alatta. Ők, ez utóbbiak azok, akik 1487-ben az ország „természetes báróiként” (*barones naturales*) kezeskednek a sankt pölteni fegyverszünet megtartásáért, ők azok, akiket az 1498. évi 22. tc. saját bandérium tartására jogosít fel, ők azok is, akik a nevezetes 1505-i rákosi országgyűlésen *barones* cím alatt immár külön rendként sorakoznak fel a többi főrend (*proceres*) és a megyei nemesség küldöttjei előtt.²¹ És végül, természetesen, őket érti Werbőczy is ama „csupán névleges bárókon” (*barones solo nomine*), akik újabban ezt a rangot vindikálják maguknak, holott ez valójában csak az ország meghatározott főméltóságait, „igazi báróit” (*veri barones regni*) illetné meg.²²

Erről az új bárói rendről, a formálódó rendi társadalom új arisztokráciájáról a legutóbb Fügedi Erik rajzolt szuggesztív képet (1970), felhasználva ehhez már a szociológia modern eszközeit is.²³ A 15. századi bárók, akikről ír, már elsősorban hatalmas váruradalmakkal bíró nagyurak, akik vagyonuk alapján részesednek az ország irányításából, és veszik birtokba az ország legfőbb tisztségeit. Politikájuk középpontjában saját családjuk áll, amelynek jövőjéért fáradoznak akkor is, amikor az ország dolgában járnak el; valamint a családi vagyon, amelyen befolyásuk alapszik, és amelynek állandó gyarapítása éppen ezért földi létüknek legfőbb értelme. A bárói politika ily módon szükségképpen családi politika, amely a nagyúri familiák szerződéseiben, szövetkezéseiben, vagy olykor nyílt összecsapásában realizálódik. Az állam irányításában való részvétel nem forrása hatalmuknak, hanem inkább következménye, sőt többé-kevésbé szükségszerű velejárója. Ezért ehhez az immár rendinek nevezhető társadalmi és egyben politikai struktúrához hozzátartozik egy jellegzetesen „főúri” szerep, amelynek betöltésére a bárói család sarját születésétől fogva nevelik: a vagyona és származása alapján az ország irányítására hivatott nagyúr szerepköre, amelynek jellemző tudati megnyilvánulásait és tárgyi attribútumait Fügedi oly kitűnően számba vette.

Nem nehéz fölismerni, hogy ez az a szerep, amelyben Schiller Bódog a 14–15. századi királyi tanács főúri tagjainak működését maga elé képzelte. Fordulatai lépten-nyomon árulkodnak erről: a tanács tagjai magától értetődően birtokos urak nála, akiknek természetes élettere az otthon, a családi jószágok, lakhelyük a vidéki vár, vagy esetleg kastély. Onnan „látogatnak” időnként az udvarba, elsősorban ekkor is saját „ügyes-bajos dolgaik” intézésére. Ilyenkor, mintegy melleleg, be-betérnek a tanácsba is, és hallatják szavukat az ország ügyeiben, hiszen ez „természetes joguk”. Ügyük végeztével persze

²⁰ Bónis Gy.: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár (1947). (röviden: Bónis, Hűbériség) 484 kk.

²¹ 1487: Teleki J.: Hunyadiak kora Magyarországon. X–XII. Okmánytár. Pest 1853–1857. XII. 375; 1498: Magyar törvénytár. Az 1000–1526. évi törvényczikkek. Bp. 1899. 606; 1505: Kovachich i. m. II. 333.

²² HK I. 93. § 4: *magnas vel baro solo nomine*; I. 94. § 1: *veri barones*.

²³ Fügedi, Mobilitás 12–18, 77 kk. Vö. Mályusz, Társadalom 319 kk. 336 kk ; Sinkovics I.: A magyar nagybirtok élete a XV. század elején. Bp., 1933.

hazatérnek, mert várja vissza őket a családi vagyon, amelynek igazgatása elsődleges feladatuk és tulajdonképpeni hivatásuk.²⁴

Az uradalmi rendszernek ilyesfajta jellemzése többé-kevésbé helytálló középkori történelmünk ama hosszabb-rövidebb időszakaira nézve, amikor nincs erős és hatékony királyi hatalom, amikor tehát az ország sorsa valóban azok akaratától függ, akiknek a király után a legtöbb hatalmuk van benne. Helytálló tehát a 15. század közepének viharos évtizedeire, és ugyanígy nagyjából a Jagellók korára is. Elfogadhatatlan viszont a rendi állam kialakulását megelőző korszakokra, és különösképpen Nagy Lajos országlásának évtizedeire, amidőn a magyar királyság hatalma pályájának zenitjén állt. Egészen bizonyos, hogy az Anjouk államában, ahol az uralkodót mindvégig félelemmel vegyes tisztelet övezte, és ahol parancsszavára bármikor seregek szálltak nyeregbe, hogy dinasztikus érdekekért ontsák a vérüket, ebben az országban király és bárók viszonya merőben másképp festett, mint száz vagy százötven évvel később. Az alábbiakban ezt a viszonyt próbálom meg röviden jellemezni.

* * *

Azóta, hogy Schiller a jogtörténész hagyományos módszereivel vizsgálta a királyi tanács intézményét, a történeti kutatás jelentős fejlődésen ment át. Akkor még egy ilyen vizsgálat közvetlenül magukra az intézményekre irányult, kevés figyelmet szentelve azoknak az *egyéneknek*, akik az intézményeket magukat működtették, sőt alkották. Ma már egy hasonló elemzésnek az egyének felől kell az intézmény lényegét megközelítenie, „nem a körülményekre, hanem a körülmények között az emberre”²⁵ kell irányulnia, vagyis elsősorban az intézmény és a társadalom kapcsolatát kell felderítenie; ebben pedig döntő, hovatovább kizárólagos szerep jut a biográfiai módszernek, történeti nevén a *prozopográfiának*, azaz a vizsgált közegben működő személyek életrajzi adatgyűjtésének.²⁶ Azt talán szükségtelen mondanom, hogy a 14. századi magyar történelem esetében nem lehet szó valóságos életrajzok összeállításáról, hanem a legkedvezőbb esetben is csak biográfiai „morzsákról”, amelyek az egyén hivatali karrierjének, vagyonszerzésének, szociális kapcsolatainak körében itt-ott felszedegethetők és néha összeilleszthetők. Esetünkben azonban ezek a törmelékek is elegendőek ahhoz, hogy a legfontosabb kérdésekre választ kapjunk belőlük.

A prozopográfiai vizsgálatból mindenekelőtt az tűnik ki, hogy Lajos korában *az ország világi nagyjait a főbb tisztségviselők köre jelentette*. Schiller tévedett, amikor erre az időre vonatkozóan is azt állította, hogy az országnagyok sorában hivatalt nem viselő „nagybirtokosok” is rendszeresen előfordulnak. Van rá néhány példa, hogy az országnagy neve mellett nem tüntetik fel méltóságát, így pl. 1380-ban Szentgyörgyi Tamás, az akkori (1378–82) tárnokmester csak mint *Thomas comes de Sancto Georgio*

²⁴ Schiller 155 kk.

²⁵ L. Stone: The revival of narrative. Reflections on a New Old History. Past and Present 85/1979/21, 23.

²⁶ G. Tellenbach: Zur Bedeutung der Personenforschung für die Erkenntnis des früheren Mittelalters. Freiburg i. Br. 1957. 9 kk.; L. Stone: Prosopography. Daedalus 100/1971/46–79.

szavatolja a zólyomi szerződést, Prodavizi Ákos volt pozsegai ispán, ekkor somlyói várnagy pedig csak mint *Akus filius condam bani*.²⁷ Az azonban egészen kivételes, ha a nagyok között olyanokat is találunk, akik sem akkor, sem előzőleg nem viseltek hivatalt. Csakhogy még ők sem egyszerűen „nagybirtokosok”, mert részben tudjuk, részben feltételezhetjük róluk, hogy udvari lovagként (*aule regie miles*) a királyi aula tekintélyes tagjainak számítottak.²⁸

Az, hogy az országnagyok sorában a tisztségviselők mellett olykor udvari lovagokkal is találkozunk, tökéletesen megfelel annak, amit egyéb forrásokból megtudhatunk a király szokott környezetéről. Bizonyos, hogy ez korántsem volt oly mértékben szervezetlen, mint aminőnek általában gondolni szokás. Igaz, hogy elvben minden nemesnek jogában állt, amennyiben győzte anyagiakkal, a király udvarához csatlakozni és azt mindenhová követni, legalábbis ezt olvashatjuk ki Károly Róbert ama kiváltságleveléből, amellyel a hűtlen Kőszegi Henrikfiakat 1339-ben ismét kegyelmébe fogadta. Ennek egyik első pontjaként ugyanis megengedte nekik, hogy az udvarát kísérő más híveivel együtt akár otthon, akár másfelé jártában „gyanakvás és ellentmondás nélkül” ők is „színe elé járulhassanak, mellette maradhassanak és illő szolgálatokat tehessenek neki”, viszont zsold nélkül nem kötelesek vele külföldre hadba szállni.²⁹ A valóságban azonban az aula sokkal határozottabban körvonalazódott. A krónikák Nagy Lajos kísérete gyanánt bárókat és lovagokat emlegetnek,³⁰ maga a király pedig egy ízben úgy határozta meg jelenlevő környezetét, mint amely *báróiból, valamint udvarának lovagjaiból és ifjaiból* áll.³¹ Ezt a megállapítását a kancelláriai jegyzetek vizsgálata is igazolja. Azokról a személyekről, akik a 15. század elejéig a királyi oklevelek relatoraiként előfordulnak, csaknem kivétel nélkül kimutatható, hogy beletartoztak a fenti három csoport valamelyikébe.³²

Ez a három csoport természetesen nem egymás mellett, hanem egymás alatt helyezkedik el. Az Anjou-kori udvar³³ hierarchikus felépítésű: a létra alsó fokán az udvari ifjak (*aule iuvenes*) állnak, középtűt az udvari lovagok (*aule milites*) a csúcson

²⁷DF 258 368. Prodavizi akkori tisztségeire 1379: Levéltári Közlemények 7/1929/279, pozsegai és verőcei ispán; 1380. III. 8: DL 6683, somlyói várnagy.

²⁸1380-ban pl. ilyenek Bazini János (1365-ben királyi udvari lovag, DL 41 613), és Szaploncai Poháros Miklós (1371-ben udvari lovag, DL 64 082). Ugyanez valószínű Ujlaki Bertalanra és Fraknói Miklósrá nézve is, de egyelőre nem bizonyítható. L. a Függelékét (6. sz.).

²⁹1339/402: DL 87.690.

³⁰Chronicon Dubnicense, ed. M. Florianus (Historiae Hungariae fontes domestici, Scriptorum, 3. vol.). Quinqueecclesiis, 1884. 139, 168, 169 stb.

³¹1359: Felsőlendvai János mester (1357-ben) Zákányban megjelent *coram nobis et plurimis baronibus nostris ac militibus et iuvenibus aule nostre*, hogy birtokait a király védelmébe ajánlja, DL 100.079; [1360–66]: Lajos a brassói dékán és az erdélyi káptalan ügyében *quampluribus suis militibus et clientibus instantibus et audientibus* hozott döntést, F. IX/3. 338. Vö. 1424: Zsigmond elengedi Geréci István bírságait *ad quamplurimorum regni nostri baronum, auleque nostre militum et familiarium humillime supplicationis instantiam*, DF 262 034.

³²Azt az elterjedt téves nézetet, hogy az oklevelek relatorai a királyi tanács tagjai lettek volna, régen megcáfolta Szentpétery, Kancellária 482.

³³Ennek összetételére Kurcz Ágnes derített fényt alapvető munkájában. (A magyarországi lovagi kultúra kérdései (XIII–XIV. sz.) Kandidátusi értekezés, 1975. Kézirat, MTA Könyvtára. 52–105.)

pedig az ország bárói. Igen egyszerű hierarchia ez, például a bizánci udvar csaknem áttekinthetetlen cím- és rangrendszeréhez képest; mindazonáltal ez is hierarchia, ami a címek használatában is tükröződik. Nem lehet állítani, hogy az Anjou-kori írásbeliség e tekintetben rigorózus következetességgel járt volna el, bizonyos tendenciák azonban határozottan megfigyelhetők. Mindenekelőtt abban, hogy a *magister* presztízscím, ha több nem is, általában kijárt minden udvari embernek. Ritkán marad el az udvari „ifjak” neve elől, a lovagokat pedig feltétlen megillette. Csak kevesen voltak olyanok, akik igen magas állásuknál fogva a *magister* titulust már semmiképp sem viselhették: a nádor, az országbíró, az erdélyi és később az orosz (halicsi) vajda, a szlavón, dalmát-horvát, macsóí, szörényi bánok, a király és a királyné tárnokmestere és az utóbbinak udvarbírája. Ők voltak a legszűkebb értelemben vett országbárok, akiket a *magnificus vir* címmel volt szokás kitüntetni.³⁴ A legtöbbször megadták ezt a címet néhány más udvari méltóságnak is: a király (és ritkábban a királyné) lovász-, asztalnok-, pohárnok- és ajtónállómesterének, néha pedig egyes fontosabb ispánságok viselőinek, de sohasem olyan személynek, aki nem töltött be hivatalt. Az Anjou-kori arisztokrácia mindenekelőtt a tisztségviselők arisztokráciája volt.³⁵

Magisterek és *magnificus*-ok, egyszerű lovagok és nagybárok között a tekintélyesebb udvaroncok elég népes, mintegy húsz-harminc főnyi csoportját találjuk, amely elsősorban az ispáni és királyi vármagyai méltóságok viselőiből, a királynéi udvar fő tisztségviselőiből és a legelőkelőbb udvari familiák lovagi rangú tagjaiból tevődött össze. Őket, minthogy többek voltak egyszerű *magisterek*nél, gyakran megtisztelték a *strenuus vir* címmel is, amely már közel járt a *magnificus*-hoz, ha azzal nem volt is egyenértékű.³⁶ Mivel a 13. század óta tágabb értelemben az ispánságok és honorok birtokosait is a bárók közé volt szokás számítani, így ebben az értelemben ők is az országnagyok sorába tartoztak, és gyakran találkozunk nevükkel az országot képviselő előkelők közt.

³⁴ A *magister* cím jelentésére és használatára Kurcz, i. m. 80 kk. Már Holub József megállapította róla, hogy „kétségtelenül az előkelőség megjelölésére szolgált” (A magyar alkotmánytörténet vázlat. I. Pécs 1944. 72). A *magnificus* cím még a 15. század első felében is csak az ország főméltóságait illette meg: Fügedi, Mobilitás 9–11, vö. 30 (39. jegyz.). A 14. századból számos oklevelünk van, amelyben – a király, illetve a nagybírák ítélőtársai közt – kifejezetten megkülönböztetik a *magnificus*-okat a rangban utánuk következő *magisterek*től, pl. 1334: Hazai okmánytár. Kiad. Nagy I. et al. Győr–Bp., 1865–1891. III. 122; 1342 > 353: Anjou-kori okmánytár. Szerk. Nagy I. et al. Bp. 1878–1920. (röviden: A.) VI. 23; 1355: A. VI. 401; 1359: Dl. 100.079.

³⁵ Bizonyos, hogy az országbárok a 14. században is megillették azok a különös kiváltságok, amelyekről 15. századi oklevelek szólnak. (Vö. Bónis, Hűbériség 486 kk.). Ezek közül kiemelendő, hogy 1. a báró esküje 10 közönséges nemesével ért föl (1419: Lévai Cseh Péteré, mivel korábban lovászmester volt, *ratione sui baronatus*, Dl. 10.781; 1422: Tamási Lászlóé mint ajtónállómesteré *propter sui baronatus dignitatem*, ugyanakkor öccse, Henrik csak nemesnek számít, DF 231 025; 1437: Perényi János asztalnokmesteré *ob reverentiam honoris sui baronatus*, Dl. 13.046); 2. mivel vérdíja a közönséges nemesével (50 márka) szemben 100 márka volt, (HK. I. 2. § 2, II. 40. § 2.), ezért a fejére nem ötven, hanem száz nemesel lehetett csak esküt tenni (1439: DF 258 090, ahol Frangepán István mint volt bán bárónak számít, testvérei ellenben csak nemesnek); 3. ugyanígy a nemes özvegyének hitbére 50 márka, míg a báró özvegyét 100 márka illeti meg (Holub J.: Az Atyusz-nemzetség. Turul 51/1937/66, vö. HK. I. 93. § 4, I. 94. § 3.)

³⁶ A *strenuus miles* használatáról Kurcz i. m. 32 kk.

A báró fogalom tehát ebben az időben legszűkebb jelentésében a legnagyobb méltóságok viselőit ölelte fel, szám szerint mintegy tízet, tágabb jelentésében viszont mindazokat, akik az országban „ispánságokat és honorokat” birtokoltak, összesen további húsz-harminc személyt. Itt jegyzem meg, hogy a bárók körének meghatározása szempontjából a királyi privilégiumok ún. méltóságsorai ekkoriban még nem mérvadók. E névsorok később is használatos „kánoni” formája az 1350-es években alakult ki, oly módon, hogy a hivatalban levő bárók közül a tizenkét legfontosabbat kiválasztották és a továbbiakban rendszerint csak e tizenkét hivatal birtokosait sorolták fel. Azonban valamely okból mellőzték (1355 óta) a királyné tárnokmesterét, holott ezen túl is – Mária haláláig – egyike maradt az ország legtekintélyesebb báróinak, belefoglaltak viszont egyetlen ispánt, a pozsonyit, holott egyéb oklevelek tanúsága szerint csak *magister* rangú volt, és Lajos korában semmivel sem számított előkelőbbnek a vasi, szepesi, szatmári vagy székely ispánoknál.

Elég jó képet nyújt Nagy Lajos korának országnagyjairól az a pár (összesen hat) névsor, amely többnyire nemzetközi szerződések záradékaiban maradt ránk. Ezeket az elmondottak illusztrálása végett a dolgozat függelékében közlöm. Az alábbiakban, midőn Nagy Lajos báróit mint többé-kevésbé körülhatárolható társadalmi csoportot próbálom meg jellemezni, *báró alatt általában véve a tisztségviselő országnagyokat* fogom érteni, tekintet nélkül arra, hogy a forrásokban *magnificusként* vagy *magisterként* kerülnek-e a szemünk elé.

* * *

Ami a létszámot illeti, Nagy Lajos báróinak köre közelítőleg ugyanakkora volt, mint azoké, akiket az 1498. évi 22. tc. az ország zászlósúri rangú mágnásaiként határozott meg. Ebben a törvényben a mintegy harminc legvagyonosabb familiának összesen 38 tagját sorolták fel, továbbá a két nagy vagyonú horvát dinasztia: a Korbáviai és a Frangepán grófokat.³⁷ Lajos uralkodása végén, 1374 és 1380 között az országnagyok három ránk maradt névsorában összesen 36 világi személy fordul elő, tehát majdnem pontosan ugyanannyi. Érdeemes megjegyezni, hogy Károly Róbert korában sem volt más a helyzet: ekkor három hasonló névsorban 1328–1333 között 39 különböző személlyel találkozunk.³⁸

Még egy lényeges vonatkozásban tapasztalunk hasonlóságot, legalábbis felszíni hasonlóságot, a Jagellók és az Anjouk arisztokráciája között. Mind a két politikai rendszerre, a maga módján, a nagybirtokos családok uralma volt a jellemző, és ez az a körülmény, amely a 14. század kutatóit az uralmi rendszer megítélésében sokáig tévútra vezette. Nagy Lajos bárói ugyanis kivétel nélkül nagy családi vagyonnal rendelkező urak voltak, többségükben pedig éppenséggel az ország akkori legnagyobb földesurai közül kerültek ki. Ez végeredményben elég szűk társadalmi kört jelentett: *az Anjou-kori tisztségviselők zöme, mintegy 85–90%-a mindössze 40–50 családból verbuválódott, s*

³⁷ L. a 21. jegyzetet, és vö. Engel P.: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 5/1970 [röviden: Engel, Nagybirtok] 291, 302.

³⁸ Vö. 1328: DF 257 972; 1330: F. VIII/3. 419–427; 1333/419: DL 33.578. A többire vö. a jelen tanulmány függelékének névsorait.

innen van, hogy ha a 14. századi nagybárók és ispánok archontológiájában lapozgatunk, mindegyre ugyanazok a nevek bukkannak elénk.³⁹

Ráadásul ez a kör, a 14. századi bárói családok köre, összetételében nem sokban különbözik a 15. századi mágnásfamíliáétól. Az 1498. évi zászlósurak ősei közül az Újlaki, Drágfi, alsólendvai és bolondóci Bánfi, Bátori, Bebek, Homonnai (Drugeth), Kanizsai, Szentgyörgyi és Bazini, Szécsi, Kompolti, Losonci és Hédervári családok tagjai Nagy Lajos idejében is előfordulnak a tisztségviselők között, és ugyanez mondható el több más ismert nevű 15. századi főúri dinasztjáról, amelyeknek 1498 előtt magvuk szakadt: a Czudarok, Garaiak, Kórógyiak, Szécsényiek, Nevnai Treutelek, Meggyesi Mórócok elődei éppenséggel vezető tagjai Lajos király udvarának, de ott találjuk a szintén kihalt Gönyüi, Debreceni, Egregyi (Kölcsei), Poháros, Kerekegyházi (Lackfi), Nagylaki Jánki, Fraknoi (Nagymartoni), Bátmonostori Töttös, Szeri Pósa családok őseit is velük egy sorban vagy kevéssel mögöttük. Néhány vezető Anjou-kori famíliát az 1384 utáni pártharcok és az ezt követő századforduló belpolitikai viharai söpörtek el: a Lackfiak legtekintélyesebb ágát, Ákos Mikcs bán örökösait, a Gilétfieket, Horvátiakat, Nekcseieket, és velük együtt szegényedtek el, ha nem is teljesen, a Paksiak és Ostfiak is a Lajos-kori bárók maradékai közül.

A felsoroltakon kívül volt egy pár az Anjouk tisztségviselői közt, akiknek nemzetsége megérte ugyan a mohácsi vést is, mégsem volt képes tartósan kiemelkedni a köznemesség sorából, mert ősük nem hagyott rájuk akkora vagyont, amely ezt lehetővé tette volna. Ide kell sorolnunk Himfi Benedek utódait, továbbá a Rátóti Gyulafiakat, Berekszői Hagymásokat (Hagymássy-akat), Telegdieket, a Kaplai János orosz vajdától származó serkei Lorántfiakat, Derencsényieket, Szekcsői Herczegeket, akik közül nem egy, nyilván nem véletlenül, a Jagelló-kori köznemesség vezetőinek körében, illetve a Szapolyai-dinasztia szolgálatában tűnik majd fel.

Szembeszökő tehát a kontinuitás az Anjouk kora és a rendi korszak politikai vezető rétege között. Olybá tűnik, mintha az országot ekkor is, akkor is nagyjából ugyanaz a kicsinyke csoport, ugyanaz a maroknyi család igazgatta volna, és e csoport összetételét alig-alig módosította volna más tényező, mint a családok egy részének kihalása folytán beálló természetes cserélődés. Ha pedig az uralkodó csoport összetétele nem változott meg számottevően, akkor ebből könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy az uralkodás *módja* sem változott meg. Ez a következtetés azonban, úgy vélem, hibás.

* * *

Az az ország ugyanis, amelyet igazgatni kellett, teljesen másképp festett 1498-ban, mint Nagy Lajos halálakor, 1382-ben. Időközben a birtokviszonyokban olyan mérvű átalakulás ment végbe, hogy az nem maradhatott hatás nélkül az uralmi rendszerre és ennél fogva a kormányzás módjára sem.⁴⁰

³⁹ Vö. Wertner M.: Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához. Történelmi Tár 1906. 583–609, 1907. 1–69. 161–198, 327–354.

⁴⁰ A birtokviszonyokkal kapcsolatos alábbi számításokban saját munkámra (Engel P.: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban. Bp., 1977. [röviden: Engel, Királyi hatalom]) illetve egyéb adatgyűjtésemre támaszkodtam.

Az átalakulás lényege a királyi uradalmak csaknem teljes eltűnése volt. Lajos halála idején az ország várainak mintegy a fele – összesen 150 váruradalom a hozzájuk tartozó falvakkal – közvetlenül a király, a királyné és bárók igazgatása alatt állt. Ez a szám Zsigmond uralkodása folyamán a felére csökkent, 1437 után pedig oly mértékben lepadt, hogy a század végére a király már csak egyike volt a jelentősebb földesuraknak. Hogy ez a változás milyen gyökeresen átformálta a vidék politikai arculatát, azt néhány jellemző adat képes érzékeltetni. A Tiszántúlon és Erdélyben 1382-ben 24 királyi várról tudunk, míg nagyobb világi birtokos nem volt több három-négynél. II. Ulászló idején már csak Huszt, valamint Erdélyben Déva, Görgény, Töröcsvár és Höl-tővény voltak – mint vajdai várak – királyi kézben, s a megyék legnagyobb részében mágnásdinasztiák – a Gerébek, Pongrácok, Drágfiak, Bátoriak és mások – uralkodtak. Az ország másik végén, Szlavóniában (hozzászámítva Varasdót és Pozsegát is) Nagy Lajos alatt 21 volt a királyi várak száma, és a bán, aki kilenc várban parancsolt, nemcsak első embere, hanem egyben leghatalmasabb birtokosa is volt a tartománynak. 1498-ban a bánnak már nem volt itt egyetlen vára sem; az egész országrész Korvin János, az Ernusztok, Frangepánok és más nagyurak ellenőrzése alatt állt. Mindamellet a leglátványosabb „földcsuszamlás” az északnyugati megyékben, Csák Máté hajdani országában következett be. Itt az Anjou-királyok különös figyelemmel óvták hatalmukat, és tíz megye 64 várából 1382-ben nem kevesebb, mint 51 volt a kezükön. Ehhez képest még a viszonylag jelentős magánvagyonok is – Pozsony megyében a Szentgyörgyieké, Nyitrában az Újlakiaké, Nógrádban a Szécsényieké és Losonciaké – valósággal eltörpültek. A Jagellók korában ezen a hatalmas területen már csak két királyi várat találunk: Pozsonyt és Damásdot, és egyet az özvegy királyné birtokában: Zólyomot; a többi, négy-öt püspöki vár kivételével, világi uraké.

Ebből a néhány adatból is kitűnhet, hogy a Nagy Lajos halálát követő évszázad folyamán a kormányzás módjának gyökeresen meg kellett változnia. 1490 táján az ország várainak és uradalmainak többsége 30–40 főúri család kezén oszlott meg,⁴¹ és nyilvánvaló volt, hogy ország politikai vezető rétegét csakis ők képezhetik. Ahogyan például Ugocsában, Bonfini szavaival, „a Perényiek nemzetsége uralkodott”,⁴² ugyanúgy az ország többi vidékein is a helybeli mágnások vették át az irányítást, és ezért olyan központi hatalom, amely ezt a tényt figyelmen kívül hagyja, nehezen volt elképzelhető. Az Anjouk alatt merőben más a helyzet: az erőviszonyok éppen fordítottak, a várak többsége fölött az uralkodó és tanácsa rendelkezik, éppen ezért a politikai vezető réteg nem lehet más, mint azok köre, akik a királyi várakat a kezükön tartják, vagyis a tisztségviselő bárók arisztokráciája. Ebben áll a döntő különbség a Jagelló-kor „természetes bárói” és az Anjouk hivatalviselő bárói között.

Az Anjouk bárói a királyi javakat egy „kvázi-hűbéri” rendszer, a *királyi honorok* keretében igazgatták. Mivel más alkalommal ezt a rendszert részletesen ismertettem,⁴³ itt csak röviden kívánok utalni rá. A lényege abban foglalható össze, hogy a királyi váruradalmak legnagyobb részt szolgálati birtokok voltak, amelyeket a bárók mintegy

⁴¹ Engel, Nagybirtok 305.

⁴² Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades. Edd. I. Fógel et al. Lipsiae, 1936. I. 37.

⁴³ Engel P.: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok 116 (1982) (röviden: Engel, Honor) 880–920.

„hivatali hűbérként”, haszonélvezetül kaptak meg arra az időre, ameddig tisztségüket viselték. A hivattal (*honor*) tehát jelentékeny földbirtokok jövedelme és nemegyszer egész országrészek kormányzása járt együtt, azonban nem örökbirtokként, hanem bárnikor visszavonható szolgálati javadalomként, az uralkodó „tetszése tartamára”.

A honorbirtokok nagysága igen különböző volt, és elsősorban a hivatalviselő személy presztíziséhez, az udvari hierarchiában elfoglalt helyéhez igazodott. A legtekintélyesebb javadalmak a nagybárókat, a kormány igazi vezetőit illették meg, ezek mérete elérte, sőt nemritkán meghaladta a 15. század nagy mágnáscsaládainak birtokát. A nádor általában öt-hat megye ispáni honorját is viselte, és javadalomként élvezte a megyéiben fekvő királyi várak uradalmait. Az országbírák szokásos beneficiumát a 14. század folyamán a Vág menti várak egy nagyobb csoportja képezte, amihez időnként egyéb ispáni tisztek és birtokok is járultak. Erdély tíz királyi várát a mindenkori vajda kormányozta, és körülbelül ugyanekkora volt a szlavón bánóság honorja is. A macsói bán öt anyaországi megye ispánságát viselte állandó jelleggel, s ezenkívül a Szávától délre, magában Macsóban is voltak várai. Rendszerint – legalábbis az 1370-es évekig – a király és a királyné udvari méltóságai is kaptak honorbirtokokat. 1366-ban például Gilétfi János tárnokmester Zala és Veszprém, Czudar Péter pohárnokmester Abaúj és Borsod, Gönyüi János ajtónállómester Győr és Bakony, Lackfi Imre lovászmester Miháld és Sebes ispánságait, illetve várait bírta, míg a királyné bárói közül Bebek György tárnokmestert a lipthói, Hédervári Miklós ajtónállómestert a fejéri és tolnai, Darói Péter lovászmestert a csongrádi ispánság élén találjuk.⁴⁴ A várak és ispánságok többi része az udvar más előkelőinek jutott, néha igen számottevő honorok formájában, mert néhány ispáni tisztség, mint a pozsonyi, vasi, krassói vagy a varasdi (zagoriai) a hozzá tartozó öt-hat vagy még több váruradalommal országos fontosságú méltóságszamba ment. Kisebbség, egy-egy vártartományból álló honoradományban részesültek az udvar ifjú, pályájukat kezdő előkelői, meg a király különösen kedvelt lovagjai.

A honorbirtokok terjedelméből következett, hogy ennek a bárói arisztokráciának a hatalmi bázisa, társadalmi létének meghatározója csakis a szolgálati birtok lehetett. Mivel a királyi várak összessége jóval meghaladta a magánkézen levő várak számát, a családi vagyonoknak – ha még oly jelentősek voltak is olykor – ebben a rendszerben szükségképpen csak alárendelt szerep juthatott. Ahhoz a hatalomhoz képest, amelyhez egy jelentősebb ispáni tiszt vagy bárói méltóság révén lehetett jutni, a magánbirtok ereje elenyésző volt. A legtöbb bárónak volt ugyan egy vagy két saját vára is, de az olyan, akinek kettőnél több volt, már rendkívüli hatalmasságnak számított. Az Anjoukor végén a birtokos társadalom élén – a várak számát tekintve – a Lackfi-rokonságot találjuk (7 vár), rajtuk kívül néhány nagyúri nemzetség birtokolt csak három vagy ennél több várat: Kont Miklós nádor családja, az Újlakiak ősei (5), Ákos Mikcs bán utódai

⁴⁴ 1366: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Edd. F. Zimmermann et al. Hermannstadt etc. 1892–1981. (röviden: UBS) II. 252 kk.

⁴⁵ *Lackfi*: Simontornya, Döbrököz, Csáktornya, Sztrigó, Rezi, Tátika, Solymár; *Ujlaki*: Galgóc, Temetvény, Bátorkő, Raholca, Újlak; *Ákos Mikcs utódai*: Pölöske, Hegyesd, Szentgyörgy, (Körös m.), Ribnik, Ujvár (Sáros m.); *Szécsényi*: Hollókő, Somoskő, Ajnácskő, Bene; *Druget*: Barkó, Jeszenő, Nyevice; *Bebek*: Krasznahorka, Kövi, Almás; *Garai*: Orbova, Cserög, Ugod. (Vö. *Fügedi E.*: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977, és *Engel*, Királyi hatalom, mindkét mű adattára a megfelelő helyeken.)

(5), Szécsényi Tamás unokái (4), a Drugetek (3), Bebekek (3) és Garaiak (3).⁴⁵ Érdeemes emlékezni rá, hogy ugyanekkor például a vasi ispán hét, a pozsonyi hat várban parancsolt, de még az olyan „másodrendű” honorhoz is, mint a lipthói, három váruradalom tartozott. Ilyen körülmények között fel sem merülhetett, hogy bármely nagybirtokos az udvarral szemben, saját vagyonára támaszkodva hatalmi igényekkel lépjen fel. A kormányzásban részt venni csakis tisztség birtokában volt mód, és mi sem volt természetesebb, mint hogy például a Drugetek, miután 1355-ben kiszorultak az udvarból és nem jutottak többé honorokhoz, hatalmas uradalmaik ellenére évtizedekre elvezették minden politikai befolyásukat is.

* * *

Hogyan jellemezhető ezek után a bárók helyzete Nagy Lajos államának politikai struktúrájában?

Mint láttuk, ennek a struktúrának középpontja az udvar, pillére pedig az udvari arisztokrácia. Miként a korszak egész kultúráját a király és környezete alakította ki, ugyanúgy tőlük függött az ország sorsa is. Udvar csak egy volt: a folyamatosan vándorló királyi *aula*, amelynek pillanatnyi helyét az jelölte ki, hogy az uralkodó és kísérete hol szállt meg egymást érő hadjáratai, utazásai és vadászatai során. A kíséretnek állandó tagjai az egyházi és világi tisztségviselők és az aulába felvett lovagok és „ifjak” voltak. Noha a király színe előtt alkalmanként más nemesek is megjelenhettek, magát a szervezett udvart ez a csoport alkotta, és belőlük kerültek ki azok, akik az ország sorsába érdemben is beleszóltak, elsősorban a legnagyobb honorok birtokosai, a bárók.

A hatalom egyedüli birtokosa, az ország fölötti uralom kizárólagos haszonélvezője az udvari arisztokrácia. Itt születik minden kül- és belpolitikai döntés, a legfontosabbaktól a legjelentéktelenebb ügyekig. Itt határoznak király és bárók arról, hogy háború legyen-e avagy béke, itt osztják fel maguk között az ország honorjait, itt döntenek minden érdemleges peres ügyben, és egyedül itt lehet meggazdagodni is, vagyis királyi adományként földhöz jutni. Akinek nem sikerül ebbe a körbe bejutnia, vagy valamely okból ki van rekesztve belőle, az kénytelen birtokán élni, ami ebben a korban a száműzetéssel egyértelmű. Nemcsak annyit jelent, hogy nem kaphat részt az ország kormányzásából, hanem azt is, hogy vagyonától függetlenül nem számít a „hatalmasok” közé, és ha netán valamelyikükkel vagy a nagyok valamely pártfogoltjával viszálya támad, biztos lehet benne, hogy a perben alul fog maradni.

Ezért a nemes legfőbb törekvése, hogy anyagi áldozatokat is vállalva megvesse a lábát az udvarnál, és szolgálatába álljon lehetőleg magának a királynak, vagy ha ez nem sikerül, legalább a bárók valamelyikének.⁴⁶ Ha pedig még tovább tud emelkedni, és képes beverekedni magát abba a szűk elitbe, amely a honorok fölött rendelkezik, akkor nyert ügye van: ettől kezdve valószínűleg haláláig az arisztokrácia tagja marad, sőt minden esélye megvan rá, hogy kivívott helyét átörökítheti fiaira is. Mert igaz ugyan, hogy az udvaron belül – mint minden hasonló szervezetben – kemény hatalmi harc

⁴⁶ 1345-ben pl. Himfi László öt évre elzalogosítja az őt és apját illető birtokrészeit rokonainak, ezek pedig *vestituram, equum et expensam* adnak neki, amennyiben *apud dominum regem [vel prelatum] aut baronem regni seu nobilem aliquem servire et manere vellet*, Dl. 40.990.

dúl a fontosabb pozíciókért, zsirosabb javadalmakért és a megszerezhető kiváltságokért, és ennek a harcnak időnként áldozatai is vannak; végeredményben azonban a bárók körére mégis az jellemző inkább, hogy a tisztség változik, de a hozzá való „jog” életre szóló. Mégpedig abban a formában, hogy általában senkinek sem illő a korábbinál alacsonyabb rangú vagy kevésbé értékes hivatalt juttatni, a báró tehát lassan vagy gyorsabban, de állandóan emelkedik pályáján, egyre nagyobb és nagyobb honorokat szerez, míg végül – esetleg – sikerül felérnie a csúcra: a nádori, „ispáni” (országbírói) vajdai vagy báni posztok valamelyikére. Ez azután végleg kiemeli nemcsak őt, hanem utódait is az udvari emberek tágabb köréből: ilyenkor már feltétlen megilleti őt a legmagasabb presztízzsel járó *magnificus* címzés, és fiai, unokái, sőt dédunokái is büszkén fognak mindenkor hivatkozni rá, hogy ősük egykor a létra legfelső csúcsán állt, ők maguk tehát „nádorfiak”, „ispánfiak”, vajdafiak” vagy „bánfiak”, azaz „bárók fiai” (*filii baronum*).⁴⁷

Mint utaltam rá, az udvari arisztokráciában elfoglalt hely többnyire öröklődik. Nem a honorbirtokok válnak örökletessé, mert erre gyakorlatilag nincsen példa, hanem a bárói státus maga, az ezzel járó társadalmi állás és az a lehetőség, hogy a báró fia, mihelyt az udvar teljes jogú tagja lett, maga is honorhoz jusson és megkezdi hivatali karrierjét, ahogyan annak idején atyja tette. A második vagy harmadik nemzedékben ez a karrier persze hamarabb elkezdődik, és kevesebb küzdelmet kíván. Az apa rendszerint még életében biztosítja a helyet fiának a kiváltságosok körében,⁴⁸ és az ilyen indítású pálya hamar ível magasra. Ily módon, a státus öröklésének gyakorlata folytán formálódik ki az kisszámú, de annál hatalmasabb bárói oligarchia, amelyen belül egyes családok tagjai valósággal előzönlük a hivatalokat, és némelyeket – mint a Lackfiak a lovászmester vagy az erdélyi vajda méltóságát – évtizedekre is kisajátítanak maguknak.

A királyi hatalom, legalábbis Lajos idején, nem látta kárát ennek a rendszernek. Az a bárói oligarchia, amellyel a királynak együtt kellett uralkodnia, végtére is kivétel nélkül az Anjouk kreatúráiból és azok leszármazottaiból került ki, akár Lajos maga választotta ki őket, akár még atyja, Károly Róbert. A politikai rendszert, amelyet vezettek, a dinasztiaival együtt ők hozták létre, övék volt benne minden hatalom; miért is lett volna ellene kifogásuk? Lajos országlásának egész története bizonyítja, hogy készséggel alárendelték magukat akaratainak, szíves örömet követtek csapataikkal együtt bárhová, ahova vezette vagy küldte őket, és tudtunkkal egyetlen egyszer sem kísérelték meg, hogy ellene szegüljenek. Egyetlen bárónak persze az egész tanáccsal szemben erre nem is lett volna esélye, a veszély inkább abban állt, hogy az udvari klikkharcok idővel fegyveres összecsapásokká nőnek ki magukat és a rendszert polgárháborúba sodorják. Ezt azonban megakadályozta Lajos személyes tekintélye, így a veszély csak halála után válhatott valósággá, amikor valóban néhány év alatt az Anjoukirályság összeomlásához vezetett.

* * *

⁴⁷ 1397: *baronibus et eorundem baronum filiis ac magnatibus. Decreta regni Hungariae. 1301–1457. Edd. F. Döry et al. Bp., 1976 [röviden: DRH], 169. Az „ispánfi” (filius comitis) az ekkori személynevekben arra utal, hogy az előd országbíró (comes, „ispán”) volt, pl. Druget Miklós (+1355) vagy Bebek István (+1396) leszármazóinál.*

⁴⁸ Erre példák: *Kurcz* i. m. 104.

Hivatali arisztokrácia uralma a történelem folyamán gyakran és sokféle formában öltött testet, klasszikusnak tekintett változataiban azonban csaknem törvényszerűen jelentkezik a szociális viselkedésformáknak az a sajnálatos együttese, amelyet a politikai köznyelv Gibbon óta bizantinizmus címszó alatt szokott összefoglalni. Ilyen jelenségeknek elenyésző nyomaival Lajos udvarában is találkozhatunk,⁴⁹ a magyarországi honorrendszer mégis merőben más társadalmi közegeben fejlődött ki, és a tisztségviselők uralmának egy egészen másfajta típusát képviselte.

Az eltérő társadalmi közeget a rendszer „ázsiai” jellegű változataival szemben az örökbirtokon alapuló születési nemesség megléte jelentette. A magyar társadalom a 14. században éles határvonal mentén tagolódott két igen egyenlőtlen csoportra: egyfelől azon kevesekre, akik öröklött nemesi földdel vagy királyi adománybirtokkal rendelkezvén a „birtokos emberek” (*homines possessionati*) azaz a nemesek kiváltságos kasztjába sorolódtak, másfelől azon számosakra, akik „saját” föld híján „nemtelenekeként” (*ignobiles*) a birtokos osztály földjén éltek, „idegen föld alatt lappangva”, hogy a kor virágos nyelvén szóljunk.⁵⁰ A nemesi állapot nem jelentette ugyan, mint láttuk, a politikai hatalomban való részesedést is, viszont a rendszer eleve a társadalom dichotómiájának elvén alapult. Ha a nemesség tömegeiből viszonylag kevesen jutottak is be a hatalom hasznélvezői közé, azok, akik bejutottak, kizárólag nemesek voltak. „Nemtelen” állapotúak, hacsak egyházi pályán nem, az Anjouk udvarában nem játszhattak szerepet. Az udvar légkörét tehát a születési nemesség arisztokratizmusa határozta meg.

Ezen túlmenően azonban az uralmi rendszer kialakításában egyéb társadalmi normák is szerepet kaptak. Ősi szabály és évszázadokra visszamenő gyakorlat egyaránt megkívánta, hogy az uralkodó nemesekből, azaz előkelő születésűekből válassza ki kormánytársait, mégpedig a legjobb származásúak és legvagyonosabbak közül. A szabály nem maradt iratlan: Anonymus fogalmazta meg a „vérszerződés” harmadik pontjaként, hogy a honfoglaló „fejedelmi személyek” maradékainak mindenkor ott a helyük a tanácsban és a tisztségek elosztásakor.⁵¹ Ez ebben a formában kevesek vágyálmaként élhetett csak, az a norma azonban mindenkor érvényesült, hogy az ország nemességének egyetemét a legnagyobbaknak kell képviselniük, tehát a királyi tanácsnak nagybirtokos urakból kell állnia. Ehhez az Anjouk is szigorúan tartották magukat, részben úgy, hogy párthíveiket az előkelőbb nemzetségek királyhű tagjaiból toborozták, főként azonban úgy, hogy azokat, akiket hatalomhoz kívántak juttatni, ehhez méltó örökadományokkal ruházták fel. Károly Róbert eme szempontok szerint alakította ki új rendszerének bárói arisztokráciáját, és a szokást Nagy Lajos sem változtatta meg. Gondja volt rá, hogy első számú kegyeltjei, akikre a legtöbb hatalmat bízta, mindenkor a nemesi társadalom vagyoni rangsorában is elől álljanak, így tette gazdaggá sorban egymás után a Lackfiakat, Kont Miklóst, majd Garai Miklóst, ezért juttatott hatalmas vagyont a szerény sorból felemelkedett Czudar Péternek és testvéreinek, ezért adta oda Pécz Dénes nádor csaknem egész szlavóniai örökségét horvát bánjának, Csuz Jánosnak, akit úgyszólván a porból emelt fel és tett egyik napról a másikra tekintélyes várúrrá.

⁴⁹ Engel, Honor 886.

⁵⁰ Bónis, Hűbériség 446 kk.

⁵¹ *Scriptores rerum Hungaricarum*. Ed. E. Szentpétery. Bp. 1938. I. 41: *quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino privarentur.*

Mindeme tényezők összehatásaként az Anjou-kori bárók arisztokráciája sajátosan kettős arculatú társadalmi képződmény. Egyfelől hivatali és udvari arisztokrácia, amelynek hatalma, az uralkodásban való részvétele tisztségein és azzal járó ideiglenes, szolgálati birtokain alapul; másfelől azonban egyúttal főnemesi öntudattal rendelkező, születéséből és öröklött vagyonából eredő társadalmi súlyának teljes tudatában levő születési arisztokrácia is, amelynek új nemzedékei már abban a tudatban nőnek fel, hogy az ország irányításában való részesedés a király kegyétől függetlenül, társadalmi pozíciójuknál fogva illeti meg őket, „állásuk és állapotuk illendősége szerint” (*secundum decentiam status et conditionis eorum*), ahogyan az országnagyok 1386. évi határozataiban olvashatjuk.⁵² Ez az új rendi öntudat nyilvánul meg abban a szerződésben, amelyet a bárók az 1387-ben trónra emelt Zsigmondra kényszerítettek,⁵³ és másfél évtized múlva ugyanez az öntudat készíti majd Nagy Lajos báróinak csaknem valamennyi ivadékát, hogy az egész *regnum* képviselőjében nyíltan forduljon szembe királyával régi hatalmi pozíciójának visszaszerzése végett. Tudjuk, hogy ezek a mozgalmak már a rendi korszak fejleményeinek előjelei.⁵⁴

* * *

Még egy záró megjegyzéssel tartozom. Az az uralmi rendszer, amelyet a fentiekben próbáltam meg röviden felvázolni, bizonyára különösnek, talán éppen egyedinek tűnik fel első pillantásra, ám valójában nem az. Korábban, más helyen utaltam rá, hogy az Anjou-kori honorok rendszere jóval korábbi nyugat-európai intézményekkel mutat szerkezeti párhuzamot.⁵⁵ Ugyanez mondható most el e sajátosan kétarcú bárói arisztokráciáról. Gerd Tellenbach, a korai német történelem neves kutatója és egyben a prozopográfiai módszer egyik úttörője, már évtizedekkel ezelőtt bevezette a „Reichsadel” fogalmát annak a képződménynek a leírására, amely mind a Karolingok, mind később az Ottók államát kormányozta. Ez a Reichsadel azt a három-négy tucat főnemesi családot jelentette, amely a többi hasonló család közül kiemelkedve az uralkodó kegyéből a hivatali hűbéreket igazgatta és egymás közt cserélgette, „és amelynek hatalma a hivatalon, a hivatali és hűbérbé kapott birtokon alapult, nem pedig öröklött vagyonán”.⁵⁶

⁵² DRH 152.

⁵³ Dipl. Eml. III. 620–623.

⁵⁴ Bak, Königtum 27 kk.

⁵⁵ Engel, Honor 882.

⁵⁶ G. Tellenbach: Vom karolingischen Reichsadel zum deutschen Reichsfürstenstand. In: Adel und Bauern im deutschen Staat des Mittelalters. Hrsg. Th. Mayer. 1943. Vö. Th. Mayer: Fürsten und Staat. Studien zur Verfassungsgeschichte des deutschen Mittelalters. Weimar 1950. 236 kk. az idézet: 238.

FÜGGELÉK

1. 1348. szept. 8. Buda. I. Lajos húsz országnaggyal együtt (*una cum viginti baronibus infrascriptis de dignioribus et magis prepositis regni nostri negotiis*) megesküszik a velenceiekkel kötött fegyverszünet megtartására. *Nomina autem baronum et procerum regni nostri . . . sunt hec, videlicet:*

- 1 (Gilétfi) Miklós nádor, a kunok bírása
  - 2 (Lackfi) István erdélyi vajda szolnoki ispán
  - 3 (Paksi) Olivér királyi tárnokmester
  - 4 (Gara) János választott és megerősített veszprémi püspök
  - 5 (Frankói) Miklós választott és megerősített nyitrai püspök
  - 6 Tatamér fehérvári prépost alkancellár
  - 7 (Gara) Pál királynéi tárnokmester
  - 8 (Ujlaki) Lőrinc fia Miklós királyi pohárnokmester barsi ispán
  - 9 (Szécsi) Ivánka asztalnokmester
  - 10 (Lackfi) Dénes lovászmester
  - 11 (Szécsényi) Tamás volt vajda, most krassói és kevei ispán
  - 12 (Alsólendvai) István fia Miklós volt szlavón bán
  - 13 Lackfi András székely és brassói ispán
  - 14 (Gönyüi) Péter fia Tamás lipthói ispán
  - 15 (Pomázi) Cíkó borsodi ispán
  - 16 Poháros Péter abauji ispán
  - 17 (Sóvári) Sós László királynéi asztalnokmester
  - 18 (Kanizsai) István budai prépost
  - 19 (Cselenfi = Sági) János gömöri és csongrádi ispán
  - 20 (Paksi) Leusták királyi sáfár (*dispensator*)
- Dipl. Eml. II. 315.

2. 1358. febr. 18. Zára. I. Lajos és bárói esküt tesznek a velenceiekkel kötött békére. *Nomina autem baronum nostrorum qui nobiscum iuraverunt sunt hec:*

- 1 (Kanizsai) István zágrábi püspök
  - 2 Péter boszniai püspök
  - 3 (Gilétfi) László választott veszprémi püspök
  - 4 Baudonus Cornuti vránai perjel
  - 5 (Szécsi) Miklós országbíró
  - 6 (Ludbregi Csuz) János dalmát-horvát bán
  - 7 (Alsólendvai) Miklós királynéi tárnokmester
  - 8 (Ákos Mikcs fia Prodavizi) István pozsegi és zalai ispán
  - 9 (Ujlaki) Lökös királyi asztalnok- és pohárnokmester
  - 10 (Bebek) István lipthói ispán
  - 11 (Lackfi) Miklós zempléni ispán, világosvári várnagy
  - 12 (Gilétfi) Domokos drégelyi várnagy honti ispán
  - 13 *dominus Nicolaus secretarius noster*
  - 14 *dominus Gillelmus consiliarius noster*
  - 15 *dominus Franciscus de Georgio miles (Zárából) prelati, barones et consilarii nostri.*
- Dipl. Eml. II. 505, 508.

3. 1366. jún. 20. I. Lajos privilegiális formában átírja és megerősíti a hét szász szék *universitas*-a részére II. András 1224. évi kiváltságlevelét, az ún. Andreanumot. Az oklevél záradékában a privilegiális okleveleknél megszokott formájú méltóságsort találjuk, amely azonban nemcsak a szokásos 12 világi méltóságot sorolja fel (az egyháziak után), hanem további 12 urat is.

Item magnificis viris dominis

- 1 (Ujlaki) Kont Miklós nádor, a kunok bírása
- 2 Bebek István országbíró
- 3 (Lackfi) Dénes erdélyi vajda, vidini kapitány, temesi és szolnoki ispán
- 4 Szécsi Miklós dalmát-horvát bán
- 5 Garai Miklós macsói bán
- 6 (Kanizsai) István zágrábi püspök, Szlavónia királyi helytartója

item

- 7 (Gilétfi) János királyi tárnokmester
- 8 Czudar Péter királyi pohárnokmester
- 9 Liszkói Pál királyi asztalnokmester
- 10 (Gönyüi) Péter fia Tamás fia János királyi ajtónállómester, győri ispán
- 11 (Lackfi) Imre, a vajda testvére, királyi lovászmester
- 12 (Fedémesi) Szobonya fia László pozsonyi ispán

item

- 13 Bebek György királynéi tárnokmester
- 14 Hédervári Miklós királynéi ajtónállómester
- 15 Darói István fia Péter királynéi lovászmester
- 16 Pekri Pál fia Miklós királynéi asztalnokmester

necnon

- 17 (Paksi) Olivér fia János somogyi
- 18 Lackfi Miklós zempléni
- 19 Lackfi Pál beregi
- 20 Himfi Benedek kevei és krassói
- 21 (Kölcsei) Dénes fia András zárandi,

item

- 22 (Lackfi) néhai István vajda fia Miklós székely, szatmári, máramarosi és ugocsai,
  - 23 (Vezenyi) Domokos fia Miklós pilisi ispán, visegrádi várnagy
  - 24 Kanizsai Lőrinc fia János varasdi és zagorai
- comitibus existentibus ceterisque quampluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.*
UBS II. 252–254. (a szász nemzeti levéltárban levő eredeti után).

4. 1374. dec. 19. Buda. I. Lajos szerződése V. Károly francia királlyal Katalin hercegnő és Lajos herceg eljegyzéséről, melyet az országnagyok is megerősítenek (*etiam per prelatos, comites, barones et proceres regnorum suorum*), és pedig (Szigeti) István kalocsai érsek, (Kanizsai) István zágrábi, (Péter fia) Demeter erdélyi, (de Surdis) János váci, Domokos frater nyitrai püspökök, (Alsáni) Bálint választott és megerősített pécsi püspök,

necnon magnifici nobiles et potentes viri domini

- 1 (Lackfi) Imre nádor
- 2 (Szepesi) Jakab országbíró
- 3 (Meggyesi) Simon (volt) szlavón [helyesen: horvát] bán
- 4 Czudar Péter szlavón bán
- 5 Szécsi Miklós horvát-dalmát bán
- 6 (Dunajeci) János pozsonyi ispán, királyi udvarmester
- 7 (Ludbregi) Csuz János [volt] dalmát bán
- 8 Garai Miklós macsói bán
- 9 (Lackfi) István erdélyi vajda

10 (Bebek) György királynéi tárnokmester

11 (Hédervári) Miklós fia Miklós, az anyakirályné udvarmestere

12 (Losonci) László székely ispán

barones et nobiles de maioribus totius regni Hungarie predicti

Magyar Történelmi Tár 23(1877)42 (a párizsi Archives Nationales-ból).

5. 1376. jún. 21. Visegrád. I. Lajos szövetségre lép az aquilejai patriarchával és védelmébe fogadja birtokait. A szerződésben foglaltak megtartására esküvel vállalnak kötelezettséget az ország nagyjai, és pedig 8 főpap (az esztergomi és kalocsai érsekek, a zágrábi, veszprémi, egri, váradi, győri és boszniai püspökök, *prelati supradicti regni*), és az alábbi világi urak (*barones regni Hungarie principiores pro nobis, successoribus, heredibus et filiis nostris ac vice et nomine totius regni Hungarie, sub fide nostra et cum obligationibus bonorum nostrorum et dicti regni*):

1 Garai Miklós nádor

2 (Losonci) László erdélyi vajda

3 Czudar Péter szlavón bán

4 Treutel János szörényi bán

5 (Horváti) János macsói bán

6 (Szepesi) Jakab országbíró

7 Bebek György [királynéi] tárnokmester

8 Czudar György királyi udvar- és pohárnokmester

9 Liskói Pál királyi asztalnokmester

10 Czudar Mihály királyi ajtónállómester

11 (Szécsényi) Ferenc soproni ispán

12 Ostfi János zagoriai ispán

13 Szentgyörgyi Tamás gróf [újvári várnagy]

F. IX/5. 95.

6. 1380. febr. 12. Zólyom. I. Lajos, anyja és felesége szerződésre lépnek Lipót osztrák herceggel ennek fia: Vilmos és Lajos leánya: Hedvig eljegyzéséről. A szerződésben foglaltak megtartásáért magyar részről esküjükkel és pecsétjükkel vállalnak szavatosságot az egyházi és világi nagyok (*infra-scripti reverendissimi principes, cardinalis, archiepiscopi, duces, comites, barones*), nevezetesen 9 egyháznagy (*principes . . . ecclesiastici*): Demeter bíboros, az esztergomi egyház kormányzója, István jeruzsálemi patriarcha kalocsai érsek, továbbá az egri, pécsi, zágrábi, váradi, erdélyi, győri és veszprémi püspökök, végül a világi urak (*seculares principes, comites et barones*):

1 László opuliai, wieluni, kijáviai, dobrzyni stb. herceg

2 Ziemowit *senior* mazóviai herceg

3 (Frangepán) István és

4 János modrusi és vegliai grófok

5 Garai Miklós nádor

6 Szécsi Miklós dalmát-horvát bán

7 (Losonci) László erdélyi vajda

8 (Horváti) János macsói bán

9 (Szepesi) Jakab országbíró

10 Szentgyörgyi Tamás (királyi tárnokmester)

11 (Derencsényi) Miklós székely ispán

12 Liskói Pál asztalnokmester zagoriai ispán

13 (Lackfi) Dénes fia István királyi lovászmester

14 Bebek György királynéi tárnokmester

15 (Prodavizi) Bánfi Ákos (somlyói várnagy)

16 (Alsó) Lendvai Miklós bán fia István (volt zagoriai ispán)

17 Treutel János pozsegai ispán

- 18 Ostfi János soproni és vasi ispán
  - 19 Korbáviai Miklós és
  - 20 Tamás grófok
  - 21 Himfi Benedek volt bán, pozsonyi ispán
  - 22 (Bebek) István comes fia László nyitrai ispán
  - 23 Bazini János gróf (udvari lovag)
  - 24 Fraknói Miklós gróf
  - 25 (Ujlaki) Miklós nádor fia Bertalan
  - 26 (Szécsényi) Kónya bán fia Frank (volt vasi-soproni ispán)
  - 27 Gönyüi János (volt ajtónállómester)
  - 28 Poháros Miklós (udvari lovag)
- DF 258 368. Hibás kiadása: F. IX/5. 377–380.

Пал Энгель: Бароны Лайоша Великого

Автор статьи изучает политический руководящий слой периода королей Анжу, прежде всего времени Лайоша I (1342–1382 гг.), пытаясь выяснить характер, состав и природу власти этой знати. Взгляды автора основаны на исследования по прозопографии и архонтологии, детали которых настоящая статья не содержит.

По традиционному и сегодня общепринятому мнению, разработанному историком права Шиллером Бодогом (1900 г.), на протяжении 14–15 веков политическую элиту составляли *самые крупные землевладельцы страны*, для которых именно величиной своих земельных богатств создана возможность участия в политических решениях. По мнению Шиллера и его сторонников эти крупные землевладельцы составили „королевский совет”, который рядом с королем и как бы представляя всю страну, был конечным хранителем решений.

Автор статьи опровергнув такое положение старается показать, что в состав королевского совета входили *высшие достоинства* духовенства и светских людей; в узком смысле слова в совете были 10–15 светских высоких чинов кроме епископов, а в широком смысле сюда входили и начальники комитатов, приблизительно всего 35–40 светских людей. Они и есть те „бароны государства” (*regni barones*) о которых пишут источники. Власть и воздействие баронов были основаны на свои „гоноры” то есть на служебные владения, которые они временно получили на право пользования. Эта институция та же самая, которая хорошо известна в Западной Европе 9–12 веков так называемое ленное ведомство (*honor, Amtslehen*).

Pál Engel: Louis the Great's Barons

The author examines the political leading stratum of the Angevin kingdom, mainly in the age of Louis I. (1342–1382), trying to identify its composition, character and the nature of its power, making use, first of all, of new prosopographical data.

According to the traditional and even today generally accepted view (worked out by the legal historian Bódog Schiller), during the 14–15th centuries the political elite consisted of the biggest landowners of the country who just owing to the size of their estates were authorized to take part in major political decisions. According to Schiller and his followers, they made up the royal council which was the body representing the kingdom and entitled to final decisions.

Refuting this view the study makes the point that the royal council consisted of the church and secular officeholders of the time, in a narrower sense also including of about 10–15 lay dignitaries, in wider sense the county prefects, altogether about 35–40 lay persons. They are called *regni barones* in the sources. The power and influence of the barons was based on their estates that they held from the king „during pleasure” together with their offices. This institution is identical with the institution of *honors* or *Amtslehen*, well known in Western Europe during the 9th to 12th centuries.